

'ZIGARETT AUS MUND!'

OORLOGSHERINNERINGEN MEI 1940

Door Eugène van der Heijden

Twintig jaar was Eugène van der Heijden toen de oorlog uitbrak. Hij beschrijft onder meer zijn eerste confrontatie met de Duitsers.

10 mei 1940: wat herinner ik me nog van die vroege lentemorgen? Ik sliep op de grote zolder van ons ouderlijk huis⁴. Na acht jaren kostschool was ik in 1938, achttien jaren oud en onderwijzer, voorgoed naar huis gekomen. De vier slaapkamers op de eerste etage waren met hun duobedden al volledig bezet. Voor mij was er in de vakanties een eenpersoons ijzeren ledikant op de hoge, ruime zolder. Bij mijn thuiskomst voorgoed werd dat mijn vaste onderkomen. Het was het heerlijkste plekje van het huis. Door het openslaande raam aan de voorkant keek ik uit over de boomgaard van de overburen, door het achterraam over de akkers en tuinderijen aan de rand van het dorp. In de zomer van 1939 had ik er het gezelschap van een zwaluwenpaar, dat hoog middenop de zolder zijn nest had gebouwd. Het was er vredig wakker worden met het bedrijvig af- en aanvliegen van mijn zwaluwen in de vroege morgenzon. Dat zonlicht herinner ik me, toen ik op de morgen van de 10e mei wakker werd. Er was in de verte wat geluid van vliegtuigen, maar dat verontrustte me niet. Sinds het land sedert augustus 1939 gemobiliseerd was, heerste er wat meer bedrijvigheid in de lucht. Het militaire vliegveld van Gilze-Rijen lag maar een vijftiental kilometers van ons vandaan. Het zal zowat half acht zijn geweest, toen van beneden mijn vader naar boven riep: "Het is oorlog. De Duitsers zijn binnengevallen!". Met een schok vloog ik overeind en naar beneden. Met het hele gezin verdrongen we ons bij de radio voor het laatste nieuws. Zo moeten ongeveer tegelijkertijd door heel Nederland en België de gezinnen wakker geschrokken zijn. Het was verbijsterend. Ik had het gevoel, dat er plotseling een streep door mijn leven getrokken werd. Een deur sloeg dicht achter ons tot dan toe arkadische leven. De toekomst kon alleen maar grimmig zijn.

Maar tegelijk met de schokervaring van verbijstering, en woede, met het verlamme gevoel van machteloos te moeten toezien, is er dat merkwaardige gevoel van opwinding om het nieuwe en andere, dat te gebeuren staat, nieuwsgierigheid ook, die je vanuit het tot dusver statische bestaan onweerstaanbaar trekt naar de verwachte dynamiek van het nieuwe nog onbekende. Je weet, dat die toekomst vol zal zijn van rampspoed en ellende, maar heel diep in jezelf is er die niet weg te duwen nieuwsgierigheid; sterker nog: iets als een verlangen, dat je niet bij jezelf mag toelaten, dat als een schuldgevoel aan je zal blijven knagen, maar dat je wel diezelfde dag nog per fiets op weg doet gaan naar waar je denkt dat de oorlog zichtbaar moet zijn: het vliegveld Gilze-Rijen langs de grote weg van Tilburg naar Breda. Ver kwam ik echter niet. De weg was griezelig verlaten: geen fietser, geen auto. Ik passeerde een paar ongewone kuilen in de berm. Waren dat bomtrechters? Ik stapte af. Ja, dat waren bomtrechters. Ik raapte een scherf op. Hij was nog warm. Toen ik op dat moment in de verte vliegtuiggeronk hoorde, leek het me toch maar raadzaam niet verder op zoek te gaan naar de oorlog. Ik fietste terug, waarschijnlijk wat sneller dan op de heenweg. Ik was juist op tijd weer in een Tilburgse buitenwijk om nog net een nieuw oorlogsgeluid te horen: een luchtalarmsirene!

Intussen verliep de verdere dag met luisteren naar de radioberichten, die allemaal een beemoedigend optimisme uitstraalden. Wel droegen ze er met hun nadrukkelijke waarschuwingen voor mogelijke vijfde-colonneactiviteiten toe bij een stroom van idiote geruchten op gang te brengen die in de komende dagen nog tot in het absurde zou groeien: gearmichte militairen vermomd als paters, nonnen, enz. Lees W.F. Hermans' 'Herinneringen van een engelbewaarder' en je hebt het exacte geruchtenbeeld van de vijf oorlogsdagen. Een van die geruchten, overigens al van enkele weken later, toen de Duitse legers al door de

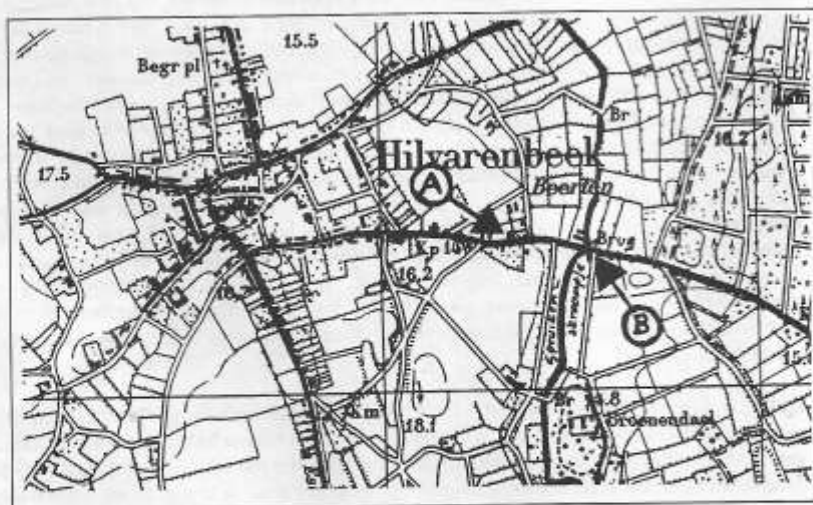
⁴ Dit huis stond aan de Diessenseweg, thans nr. 105

Fransen lijnen waren heengebroken, staat me nog levendig bij. Bij hun opmars in Noord-Frankrijk zouden de Duitse pantsercolonnen door gebrek aan benzine tot stilstand zijn gekomen en nu een machteloos doelwit zijn geworden voor de geallieerde vliegers. Het was notabene een bericht van de Engelse radio! Dit gerucht sloot dan weer naadloos aan bij een vroeger gerucht als zouden de Duitsers in het westen een wanhoopsoffensief zijn begonnen omdat ze aan het eind van hun reserves waren.

Op de tweede oorlogsdag verscheen in ons dorp (Hilvarenbeek) het eerste signaal van hoop: een verkenningscompagnie van het in onze ogen onoverwinnelijke Franse leger. Ze had tot taak de Duitse opmars in Brabant te vertragen tot de Franse hoofdmacht in België zijn stellingen zou betrokken hebben. Voor ons was het echter de verwachte en redding brengende tegenaanval. In mijn herinnering zie ik ze nog voor me: kwieke kereltjes in bronskleurige uniformen, de kleuren van laatzomerse korenvelden; gemotoriseerd, met nog nooit geziene lichte pantservoertuigen. De enige pantserwagens die we tot dusver bij de herfstmanoeuvres van het Nederlandse leger in onze contreien gezien hadden, waren twee logge gepantserde bakken, de enige waarover onze krijgsmacht beschikte. Ze hadden nog namen ook, zo uniek waren ze! De ene heette 'Bever', geloof ik.

Ons enthousiasme bij het zien van onze Franse redders kende geen grenzen. We meenden het Duitse offensief al ontkracht door de bliksemsnelle Franse reactie. Dat het de Duitse tactiek was de Fransen zo diep mogelijk België en zo mogelijk Nederland binnen te lokken, werd ons niet veel weken laten pijnlijk duidelijk. Die ochtënd uit België even bezuiden ons dorp de grens overgekomen gingen ze nu een drietal kilometers beoosten het dorp in stelling. Langs de weg erheen, waar wij even buiten het dorp woonden, konden we de operatie op de voet volgen.

Op zondagmorgen, de eerste Pinksterdag, nam de spanning zichtbaar toe. De Duitsers schenen veel dichterbij dan we vermoedden. Er was een gejaagd verkeer van Franse voertuigen en toenemende nervositeit bij de enkele Nederlandse militairen die de wacht hadden bij de op te blazen brug een veertigtal meters voorbij ons huis. Al sinds het begin van de mobilisatie in september '39 lag die brug over een kleine beek tesamen met een dubbele rij eikebomen, voorzien van 'armbanden' trotyl, al te wachten om opgeblazen te worden; maar dan wel tegen een mogelijke aanval van de andere kant.

Zo zag Hilvarenbeek er eind dertiger jaren op de kaart uit. Met **A** is het huis van de Van der Heijdens gemarkeerd, met **B** de brug over 't Spruitstroompje. De Duitse aanval vanuit Diessen liep nu via de andere overgangen rond Groenendaal.

Onze neutraliteitspolitiek diende namelijk tegenover Duitsland te laten zien, dat we ook een verdedigend gebaar maakten tegen een mogelijke Franse inval! De ironie van het lot wilde nu dat de op te blazen bommen aan de verkeerde kant van de brug stonden en eerder een aanvaller dekking zouden bieden dan een verdediger. Dat de brug op het punt stond opgeblazen

te worden en de Fransen er achter in stelling zouden gaan, kwam ons een Nederlandse militair kort na het middaguur melden. Of we meteen alle deuren en ramen open wilden zetten en ons zo snel mogelijk in veiligheid wilden brengen in het centrum van het dorp!

En zo zagen nog niets vermoedende, maar nu verschrikte inwoners een vluchtend gezin het dorp in rennen: vader, moeder, zeven kinderen met in de armen van het jongste zusje van acht de nog haastig meegegriste pop. Achtergebleven in het naar alle kanten openstaande huis: de zg. vluchtkoffers twee dagen van tevoren op advies van regeringsboodschappen door de radio zorgvuldig ingepakt en klaargezet voor mogelijk calamiteiten!

In het dorp vonden we onderdak bij bevriende kennissen. Turend door de spleten van de neergelaten rolluiken volgden we daar de verdere gebeurtenissen op de straatweg. In de overvolle kamer bleef het angstig stil. Er was alleen nu en dan een zacht fluisteren. Ook de straat leek uitgestorven. Er passeerde een haastige pantserwagen op de terugweg. Dan nog een. Even later een Franse legertruck vol militairen. Meteen daarna het geluid van een zware ontploffing in de verte. De brug! Daarna een lange volstrekte stilte. Een kwartier? Een half uur? Dan in het vizier van onze smalle kijkspleet, langzaam en omzichtig naderend tegen de huizenrij zwarte gestalten, machinepistolen in de hand, omhoog speurend naar de daken. Robots bijna in hun zware laarzen, met hun vierkante, diepe helmen. Onheilsboden uit de hel. Verder alleen maar stilte. Maar dan plotseling in die stilte een snerpend commando, blijkbaar bestemd voor een militair met ondisciplinair gedrag, het eerste Duits dat we hoorden; het sneed ons door de ziel: "Zigarett aus Mund!"

Tot op de dag van vandaag is dit snijdend commando door mijn leven blijven klinken, voorspellende boodschapper als het was van alle onheil dat komen zou.

Mijn oudste zus en ik zijn dan de straat op gegaan op weg naar ons huis. Niet het lot van ons huis dreef ons in eerste instantie naar buiten, maar een innerlijke, onuitgesproken drang van ons beiden naar iets als een onmiddellijk protest. Midden op de weg liepen we -we waren de enige burgers buiten- met opgeheven hoofd recht voor ons uit kijkend zonder op of omzien naar de Duitse activiteiten om ons heen, demonstratief de ons ontstolen weg als eigendom toeëigenend.

Niet ver van ons huis werden we staande gehouden door een Duitse officier met gevolg. Blijkbaar op zoek naar materiaal om de brug provisorisch te herstellen vroeg hij naar de bestemming van een fabriek vlakbij. Als bij afspraak zwegen we beiden, keken langs hem heen en liepen door. Achter ons hoorden we een van zijn gezellen: "Wenn wir Franzosen gewesen wären, hätten sie uns wohl verstanden." Onze houding was begrepen. Het was onze eerste verzetsdaad.

Afgezien van een paar gebroken dakpannen en wat brokstukken van de brug in de voortuin troffen we ons huis onbeschadigd aan.

De Fransen hebben blijkbaar de tijd en de middelen niet gehad om zich bij 'onze' brug te hergroeperen. Een zestal gesneuvelden hebben zij bij hun eerste contact met de Duitse voorhoede moeten achterlaten. Het zullen wel de eerste Franse gesneuvelden zijn geweest op Nederlandse bodem. Ze zijn begraven onder de toren van het landelijke dorpskerkje te Diessen. Hun zes stilaan roestende helmen tekenden nog jaren hun graven.